

Слободан Комазец*

САВРЕМЕНА ТРЖИШНА ПРИВРЕДА И ДРЖАВНИ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ

1. Државни интервенционизам и модерна тржишна привреда

Савремене привреде и уз „ренесансу“ тржишног механизма, уз отворени процес приватизације јавног сектора и даље карактеризира нужност државног интервенционизма на подручју макроекономског регулирања. Неолиберализам и повратак неокласичној економији (повратак тржишта, понуди и тражњи, цијенама фактора производње и др) не могу се, истина, третирати као класични *laissez-faire* тржишни механизам, јер тржиште, посебно када се схвати као парцијално тржиште, није у стању да на дужи рок одржава привредну равнотежу, пуну запосленост и односе равнотеже основних макроагрегата, без одговарајуће, често и *ex ante*, интервенције државе преко мјера макроекономске политике.

Кејнзијанска револуција коначно је рашчистила с класичним типом неутралних тржишта, неутралног новца и финансија, те аутоматизмом тржишта — које је у стању да оптимално комбинира факторе производње и одређује оптималну зону промјена цијена фактора производње. Таква су схваћања, познато је, доводила капиталистичке привреде у периодичне цикличне кризе чије су се фазе све брже смјењивале, да би се опћи слом привреде у економској депресији 30-тих година истовремено јавио и као опћи слом класичне економске теорије. Од тада, државни интервенционизам доминира на економском подручју, уз антикризну регулацију привреде, нагло ширење јавног (државног) сектора, те снажну редистрибутивну функцију државе везану за социјалне програме, државу благостања и „ко-

* Проф. др Слободан Комазец,
Правни факултет, Сплит

рекцију“ негативних ефеката слободног тржишног механизма. Ширење јавног сектора доводи и до измјене функције државе од класичног типа неутражне државе у „државу благостања“ која социјалним и редистрибутивним функцијама отклања слабости тржишта и екстремне токове у цикличном кретању привреде, те крајње негативне посљедице неконтролиране и стихијске капитализације профита.

Државни интервенционизам и ширење јавног сектора довели су до пораста учешћа јавних расхода у друштвеном производу са око 10% из преткризног периода на 35—59%, државних инвестиција у бруто инвестицијама на 18—35%, запослености у јавном сектору у односу на укупну 10—45%, плате јавног сектора у укупним 17—42%, социјална давања у друштвеном производу од 19—26%, јавни приходи у друштвеном производу од 41—59%, јавни дуг у друштвеном производу од 30—183%. Улога државе у формирању глобалне ефективне тражње у привреди креће се између 25% и 36%. Учешће државе у кредитно-финансијској сфери креће се и до 82% код средстава, односно 75—80% код кредита, што представља готово доминантну позицију. Таквим наглим ширењем државе у све секторе привреде, уз остварену контролу над неким кључним гранама привреде, угрожени су приватни сектор, затим процес стварања и оплодње и реинвестирања профита, мотиве за развој и др., што према схваћању прађанских економиста доводи до угрожавања и самих основа приватно-капиталистичког система и опће ефикасности привреде. Одатле и све већи отпори даљем ширењу јавног сектора, ограничавању функција државе на свим наведеним сегментима и ново „откривање“ тржишта и принципа неокласичне економије.

2. Економија тражње и понуде, профитна функција и државна економска регулација

У новије вријеме, посебно развојем „економије понуде“, јављају се снажни отпори даљем ширењу не само јавног сектора, већ и непрофитних функција државе, отвара се процес реприватизације и смањивање удјела једног сектора у привреди, ограничава се или смањује јавни дуг, сређују се државне финансије (политиком уравнотежавања буџета на све нижем нивоу оптерећења привреде), захтјева се ригорозна контрола емисија и токова новца те одвајање његове емисије од потреба јавног сектора. Као општи процес то је све присутније у развијеним тржишним привредама. Дакле, оживљава мотив профита, покреће се „локомотива“ приватног капитала и мотива за профитном функцијом, док пораст националног дохотка постаје граница за ширење јавног сектора (постепеном елиминацијом јавног дуга). Економија тражње из кејнзијанске теорије и политичке снажно подстицана јавним расходима, уступа мјесто економији

понуде, ограничавању социјалне функције државе, уз истовремени повратак доминантној улози комплетног тржишта (робе, услуга, новца, рада, капитала, информација).

Оправдано се поставља питање: да ли је заокрет од макроекономског регулирања тражње (а преко тога и контроле коњунктурних колебања и остваривања основних циљева у развоју — раста стабилности, пуне запослености, равнотеже у платном билансу) ка микроекономији и тржишту довело до: 1) Стварног смањивања улоге државе у привреди, 2) Стварног опадања удјела јавног сектора у привреди и смањивања оптерећења привреде коначном потрошњом, 3) Да ли је нужно смањивање улоге државе у регулирању привредних токова и да ли њену функцију може (и гдје) да преузме аутоматизам тржишта, 4) Да ли је државна интервенција и јавна потрошња *ex ante* неефикасна, 5) Да ли је доказано да је приватни сектор профитабилнији (гдје и када, под каквим условима) у односу на јавни сектор и др.

Јер, савремена грађанска економска теорија и сама полази од спознаје да се процес капиталистичке репродукције и репродукција друштвеног капитала не може континуирано одвијати без непосредне државне интервенције. Државни интервенционизам у привреди се све јасније очитује у неколико праваца:

1) Стални раст јавног сектора у укупним средствима и потрошњи, праћено растом јавних инвестиција везаних за развој четвртог и петог сектора, раст учешћа државе у приватним предузећима, све веће ангажирање државе на великим пројектима који траже велики капитал и дуги период ангажирања капитала (и истраживања) у који приватни капитал под искључивим мотивом профита не жели ићи,

2) Држава и даље захваћа и прерасподјељује највећи дио националног дохотка, што често дерогира тржишне критерије пласмана средстава,

3) Развијени систем дефицитарног финансирања и појава држае у капитализму на развијеном тржишту новца и капитала често у главној функцији, одређују основно понашање тих тржишта,

4) Свјесно се и често *ex ante* примјењују и координирају мјере макроекономске монетарне и фискалне политике у циљу њиховог антицикличног или развојног дјеловања. Координација се све више врши на међународном плану, између низа развијених капиталистичких држава,

5) У „политици доходака“ и стратегији преговора између основних социјалних група у модерним привредама држава заузима једну од најважнијих функција (без које се „политика доходака“ једноставно не би могла водити, а без тога нема ефикасне монетарне и фискалне политике).

3. Одвајање државе од привреде и ограничавање регулативне функције државе

Сва наведена питања се постављају и са аспекта сталне тежње у Југославији да се смањи улога државе (федерације) у привреди и да се држава „одвоји од привреде“, да се мора створити врло ефикасна држава али са знатно мањим захватима и оптерећењем привредног сектора, уз истовремено врло ефикасне мјере макроекономске политике и регулације. Дакле, тражи се јефтина, али врло ефикасна држава. Таква питања се морају поставити и са аспекта актуалних расправа о улози федерације у економским и финансијским токовима, те алтернатива на релацији федерација — конфедерација у новом политичко-економском уређењу Југославије.

Некритичка оријентација на свемоћ тржишта у регулирању привредних токова, у уравнивању привредно-финансијских агрегата, на аутоматизам понуде и тражње и сл, само је одраз непознавања савремених тржишта у капитализму, као и улоге савремене државе и монопола (олигопола) на тим тржиштима и у економији уопће. Таквих либералних тржишта данас нема нигдје, нити их је било у свим фазама развоја капитализма. Монополи се све више „налазе“ заједно с капиталистичком државом у регулирању тржишта, цијена, понуде, производње, тражње, камате, профитне стопе, расподјеле, јавних расхода и прихода, извоза и увоза (посебно капитала), демпинској и царинској политици (протекционизму, који је врло развијен, посебно његови скривени облици) и др. Уз то постоји и цијели тзв. нетржишни сектор у којем тржишни принципи не могу дјеловати. Исто тако, све развијене привреде имају своја неразвијена подручја која се из бројних непрофитних разлога морају помагати преко разних фондова за развој, буџетских средстава, повољним кредитима, пореским олакшицама, откупом, цијенама, дислокацијом капацитета и рада и др. Да ли је могуће одвојити државу од привреде када су управо њене економске, развојне и социјалне функције (наспрот чисто политичким) постале доминантне?

Модерне привреде развијеног капитализма (постиндустријског друштва), уз све напријед наведено, карактеризира стални буџетски дефицит, јавни дуг за његово покриће, али и злоупотреба новца. Функција потрошње се стога одвијала од њене основе — стварног националног дохотка. Државне функције и финансијско пословање се одвијају у отвореним економијама изнад (и изван) висине расположивог дохотка. Држава, видјели смо, постаје доминантан фактор на финансијском тржишту, посебно системом формирања, монетизације и гашења јавних дугова (али и код међународних дугова и кретања капитала), исплата камате која је учешћем у друштвеном производу често већа од стопе раста друштвеног производа. Државна ин-

тервенција се све више трансформира прелазећи на подручје јавних дугова, субвенција, царина, камата, војним наруџбама, мјерама у подржавању профита, подржавањем „нерентабилних сегмената“ у привреди и сл.

На сцени је изразити државни интервенционизам.

У контексту таквог положаја модерне државе у развијеним капиталистичким привредама интересантно је истраживати улогу државе у нашем привредном систему, посебно са неколико аспеката:

1) Опћа оријентација на тржиште, посебно у напорима да се изгради интегрално тржиште;

2) Досадашња изразита неефикасност економске и развојне политике државе, како у доношењу мјера макроекономске политике, тако и у њиховом провођењу и контроли ефеката;

3) Набујали либерализам у економији, насупрот државном регулативном механизму;

4) Доминација подузетништва и профитне функције подuzeћа (у друштвеном сектору), уз процес неконтролиране приватизације и „трансформациони проблем“ у одређивању титулара власништва;

5) Теоријски став да друштвено власништво (без титулара) није компатибилно с тржишним механизмом, али ни са профитном функцијом подuzeћа као основне полуге развоја;

6) Парцелизација тржишта, доминација политичких органа, уз потпуно блокирање свих мјера макроекономске политике, које се просто „одбијају“ од републичке границе (при чему никаква макроекономска политика државе не може бити ефикасна);

7) Непостојање комплексног (интегралног) тржишта. У Југославији у основи постоји развијено само тржиште роба и услуга (уз истовремене велике диспропорције на њему), док тржиште новца, рада, капитала, знања, информација и др. нису развијена. Дихотомија монетарно-финансијске и реалне сфере је у таквим условима нужност, чиме настају велике тешкоће у функционирању тржишта и његова сигнална функција на производњу и потрошњу.

На крају бисмо поставили и питање: да ли се већ сада подлегло монетаристичкој тези „савршених тржишта“ и приватном сектору као сектору који је инхерентно у равнотежи, уз оптималну комбинацију (и кориштење) свих фактора производње, насупрот јавном сектору или државној активности који воде супротним процесима?

У наведеним правцима ће у основи да се креће и садржај нашег приступа овој проблематици.

Slobodan Komazec

MODERN MARKET ECONOMY AND STATE INTERVENTIONISM

Summary

Modern economies and the »renaissance« of the market mechanism, along with an open process of privatization of the public sector, are still characterized by the necessity of state intervention in the area of macro-economic regulation.

Admittedly, neoliberalism cannot be treated any longer as a classical laissez-faire market mechanism because the market alone, especially in the long term, is not able to maintain economic equilibrium or secure full employment, etc., which requires appropriate »corrective« state intervention in the market mechanism by means of macro-economic policy measures.

By implementing Keynesian regulation and by rejecting the classical economic doctrine of market automatism and permanent economic equilibrium (full employment), state interventionism, involving very extensive counter-crisis regulation of economic activities and permanent expansion of the public sector in the area of economy (by participation of taxes and contributions in the gross national product), has become dominant in economic life. The redistributive function of the state is directly related to the »welfare state« in the context of »social reformism«, which is an essential feature of modern capitalist states. At the same time, it is also closely connected with the necessary correction of the market mechanism which is not automatically able to satisfy suchsocial needs to the optimum degree and which cannot of itself enable the normal functioning of numerous nonmarket sectors in modern economies. The state's neutrality in economic affairs is vanishing and the welfare state is in the process of expansion, so that the market weaknesses and the extreme trends of the cyclic movement of capitalist economy are gradually eliminated.

The fast expansion of the state, its penetration into all economic sectors and establishment of basic control over some most important branches of the economy have endangered the private sector, the motivation to make profit and the entire process of capital creation and growth (i.e., the state drives private investors away from the capital market by turning into of the most powerful holders of large investments as well as money and accumulated capital). This has resulted in increasingly stronger opposition to the further expansion of the public sector and has given rise to a demand for restrictions on the functions of the state, as well as a »new discovery« of the market and a return to neoclassical economics.

The non-profit-making functions (classical functions) of the modern state are becoming more limited, the process of reprivatization is opening, the national debt is decreasing, the policy of balanced budget is implemented and the entire state finances are put in order, along with further complete state control of money issue and primary issue loans. The motivation to make profit has revived and the locomotive of private capital and profit is functioning again. The economy of demand and regulation of production by control of the demand function is being replaced by the »supply-side economy« involving restrictions on the social function of the state, and the domination of the entire market mechanism.

Besides these general tendencies in the transformation of the role of the modern state in the economy, state interventionism through macro-economic policy will continue to exist in the following forms:

1. The state continues to exercise control over all macro-economic measures of regulation in the area of money, credit, interest, financial markets (indirect control of open market operations, public debt policy, etc.);

2. The sustained growth of budgetary expenditure and high state participation in the distribution, of national income result in extensive redistributions, while the continual accumulation of public debts results in the fact that the rate of national income is no longer the upper limit for the expansion of the public sector;

3. The complete budgetary policy is a very powerful lever in the hands of the modern state;

4. The state financing of big projects which are often unprofitable but essential for the entire economic development (telecommunications, infrastructure, science, education, space exploration, new technologies, big international projects, etc.);

5. A developed system of deficit financing;

6. An important role of the state in the regulation of markets of money, labour and capital (especially at the international level);

7. Coordination of monetary and fiscal policies for the purpose of anti-cyclical and anti-inflationary effects;

8. »Income policy« which is not possible without an active role of the state;

9. Military complexes which are under direct state control, etc.

It is a question, therefore, of very developed state interventionism affecting numerous vital sectors of modern economies. It can be concluded that today the market automatism of a free market type does not exist even in the countries with a system of developed »market capitalism« (of a state-monopolistic type).

